

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.285(083.2)
Primljeno u rujnu 1981.

UZROCI TERORIZMA

Katarina Tomaševski

Institut za društvena istraživanja, Zagreb

S A Ž E T A K

Istraživanje političkog nasilja, uključujući terorizam, moguće je općenito podijeliti u dvije faze: u prvoj, kvantitativnoj, istraživanja su tražila odgovore na pitanje: tko je što učinio, kada i gdje. Takav se pristup mnogo upotrebljavao u literaturi društvenih nauka. Druga faza vodi k produbljenijem istraživanju ljudskog ponašanja postavljajući pitanja o tome zašto određene osobe učestvuju u terorističkim akcijama ili akcijama političkog nasilja. Usprkos činjenici da se uzročnost ne može generalizirati do stupnja u kojem postaje neprimjenjiva, istraživanje uzroka pokazalo se mnogo probitačnijim. Ono omogućava istraživanje problema rješavanja političkog nasilja kroz proces tretiranja njegovih uzroka, umjesto da se orijentira na kažnjavanje zbog njegovih konzekvenci. Osim toga, čini se pomak od deskribiranja i kategoriziranja onoga što se desilo k predviđanju onoga što će se najvjerojatnije dogoditi.

Podaci o političkom nasilju koji su već prikupljeni i sistematizirani čine dobar okvir za istraživanje njegovih uzroka. Međutim, zahtjev znanstvene objektivnosti traži oprez kada se analiziraju takvi podaci; informacije često nisu objektivne, a statistika je često nekomparabilna. To je istodobno i jedan indikator da konsensus o tome što je zapravo političko nasilje još nije postignut. Objektivni kriterij za njegovo definiranje često je dopunjen subjektivnim konotacijama, kao što su motivi, težnje i percepcije istraživača i javnosti uopće.

Identifikacija uzroka političkog nasilja u posljednje vrijeme privlači mnogo pažnje u literaturi o terorizmu. U osnovi, postoje četiri tipa terorizma determinirana uzrocima. Na prvom je mjestu potrebno uzeti u obzir politički i ideološki terorizam koji je često povezan s pojavom strategije nove ljevice. Drugo, terorizam je također jedan od konzekvenci etničkih i rasnih separatističkih ili emancipatorskih pokreta. Treći je tip karakterističan za aspiracije marginaliziranih društvenih slojeva kao što su studenti na pretrpanim univerzitetima, nezaposleni radnici ili radnici — migranti. Četvrti tip moguće je definirati kao patološki terorizam u koji je moguće svrstati i kriminalne terorističke akcije.

Iako terorizam ne može biti objašnjen jednim određenim brojem uzroka, budući da objašnjenje mora računati na veći broj uzroka od četiri spomenute klasifikacije, može to poslužiti za početak identifikacije njegovih uzroka.

Obilje literature o terorizmu, koja prati njegovu pojavu i predstavlja, barem djelomično, reakciju na zanimanje za taj fenomen u posljednjih desetak godina ne daje odgovor na pitanje — **zašto terorizam?** I publicistika i društvene znanosti najvećim se dijelom bave opisivanjem terorističkih akcija, prikazivanjem njihovih aktera ili spekuliranjem o njima, te stvarnim ili predloženim mjerama za suzbijanje terorizma. Brojni radovi istražuju pojavu i oblike terorizma, učestalost i rasprostranjenost terorističkih akcija, bave se posljedicama terorizma, istraživanjem njegovih učinaka na neposredne budućnosti terorizma, posebice mogućnošću pojave nuklearnog terorizma. Istovremeno, malo autora postavlja pitanje zašto, a još manji broj odgovora na njega.

Oklijevanje postavljanja pitanja o uzrocima i motivima ljudskog ponašanja može se opravdati činjenicom da ona zadiru u probleme koje današnja znanost nije u stanju riješiti. Ponekad se čini zaista da znanstvena istraživanja ne mogu doprijeti do svih elemenata kauzalnog lanca koji uzrokuje konkretne reakcije čovjeka, da na tom području mnogo više spoznaja pruža umjetnost. Potreba za znanstvenom objektivnošću, naime, prilikom istraživanja konkretnih motiva za ponašanje određenog čovjeka ili grupe ljudi teško je provediva. Kako kaže antropolog Robert Redfield: »Upravo taj uznemirujući predmet promatranja, živa ljudska osoba, predstavlja najveći problem za strogi princip potpune znanstvene objektivnosti«. Kad god se znanost bavi ljudima, nastavlja Redfield, ono ljudsko budi se u samim znanstvenicima i prva reakcija predstavlja očitovanje onog čovječnog u čovjeku, stoga zahtjev za objektivnošću najčešće biva potisnut¹. Često se upravo takva, subjektivna, opredjeljenja znanstvenika u njihovom daljnjem radu nastoje prikazati kao objektivna korištenjem suvremene metodologije i zaodijevanjem cijelog tog procesa u plašt znanstvene objektivnosti.

Istraživanje uzroka terorizma neumitno se spotiče upravo o probleme takve vrste: analiziranje već i samih definicija terorizma upućuje na činjenicu da većina autora smatra njegove objektivne definiranje nemogućim. U prilog takvoj tvrdnji služi činjenica da danas nema suglasnosti o tome što je terorizam, premda intenzivno istraživanje terorizma posljednjih godina omogućuje poznavanje svih aspekata te pojave. Problem, čini se, leži u potrebi unošenja vrijednosnog suda u definiciju. Kako kaže Chamler Johnson, definicija terorizma zavisi dijelom o motivima i uzrocima počinitelja određenog nasilnog čina, a drugim dijelom o tome kako takav čin percipira javnost². Dodatan element predstavlja činjenica da je sama riječ terorizam poprimila odiozan prizvuk, stoga već i nazivanje pojedinaca ili grupa terorista (bez obzira na definiciju kojoj se, eventualno, priklanja autor) implicira negativan sud, barem za javnost.

Najveći dio postojećih pokušaja utvrđivanja uzroka terorizma nije izdržao čak ni prve testove prihvatljivosti. Autori koji su ustanovljavali koje društveno-ekonomske okolnosti uzrokuju pojavu terorizma nisu bili u stanju odgovoriti zašto u svim sredinama u kojim postoje takve okolnosti nema tero-

1) Redfield, R. — *The Primitive World and Its Transformations*, Cornell University Press, Ithaca, 1953, str. 151—152.

2) Johnson, C. — *Autopsy of People's War*, Barkley, 1973, str. 64.

rizma, ni zašto baš neki pojedinci posežu za terorističkim nasiljem, a drugi — u objektivno težoj situaciji — ne postaju teroristi. Stoga se ukazala potreba za analiziranjem ne samo društveno-ekonomskih prilika u kojima se pojavljuje terorizam, već i svih obilježja ličnosti samih terorista.

Zahvaljujući golemim kompjutorskim bazama podataka o svjetskim teroristima i terorističkim organizacijama i dostignućima suvremene znanosti i tehnike u obradi podataka, dobili smo i **profil terorista**: tipični terorist je muškarac, neoženjen, star između 22 i 24 godine, s najmanje djelomičnom sveučilišnom naobrazbom i to s područja društvenih ili humanističkih znanosti («najtipičniji» teroristi su sociolozi po obrazovanju). Teroristi najčešće potječu sa sveučilišta, a regrutiraju se na mjestima za okupljanje studenata, premda statistički značajan dio otpada na teroriste koji su u svojem ranijem životu bili liječnici, novinari, profesori. Dakle, prilično elitne profesije. Kod bliskoistočnih terorista struktura je drugačija; tu se daleko češće pojavljuju inženjeri i tehničari. Ali, vratimo se tipičnom teroristu. On potječe iz bogate porodice srednje klase, ali njezinih viših slojeva. Također, sklon je porocima, i to najviše uživanju droga³.

Pažnju javnosti i ovacije feministkinja izazvala je činjenica da žene imaju potpuno ravnopravnu, a često i rukovodeću ulogu u terorističkim organizacijama. One nisu pomagačice, tješiteljice, njegovateljice, nego suborci. Brojne su žene lideri: Fusake Shigenobu je šefica japanske Crvene armije, Ulrike Meinhoff bila je jedan od vođa, a vjerojatno i ideologa Frakcije crvene armije, Leila Khaled bila je istaknuti borac Palestinske oslobodilačke organizacije, Margherita Cagol bila je lider Crvenih brigada uz javnosti poznatijeg Renata Curcia, Norma Ester Arostito jedan je od kolovođa Montonera. Naime, u ukupnom je broju terorista žena samo nešto manje u terorističkim organizacijama nego muškaraca, ali tradicija je i tu pokazala svoju neuništivost: u Latinskoj Americi žena ima samo 16%, ali ih je zato u Zapadnoj Njemačkoj čak 60%.⁴ Odgovor na pitanje »zašto toliki broj žena« često je površan: ako se kaže da je terorizam oružje slabih, nije li logično da se njime više služi »slabiji spol«?

Druga činjenica koja potiče istraživanja uzroka jest pomlađivanje terorističkih organizacija. Vremenom se dobna granica njihovih članova snižava, i to osjetno u Evropi i na Bliskom istoku. U vrijeme prethodne generacije terorista (1975/76. godina), relativno visoka dob bila je karakteristična za grupu Baader-Meinhoff (31,3 godine u prosjeku), a samo nešto manja za Crvenu armiju (28 godina).⁵ Danas se prosječna dob zapadnonjemačkih i japanskih terorista drastično snizila. Čak je i prosjeke lakše računati, jer terorista ima neusporedivo manje. Ono što također treba imati na umu je širenje imitiranja strategije i taktike terorista među izrazito mladim ljudima, a tome valja dodati i činjenicu da izgleda kao da se imitiranje širi bez obzira na politička uvjerenja pojedinaca ili grupa. Etiketiranje terorističkih grupa kao »lijevih« ili »desnih«, ili, zvučnije »ultraljevih«, odnosno »ekstremno

3) Russel, C. A. and Miller, B. H. — Profile of a Terrorist, *Terrorism: An international journal*, vol. 1, 1977, Br. 1, str. 17—34.

4) ID. str. 26.

5) ID. str. 30—32.

desnih« ništa ne znači za istraživanje terorizma na globalnom nivou. Terorizmom se uspješno služe i jedni i drugi, a u globalnim statistikama o terorizmu razlike u strategiji nisu uočljive⁶.

Jedna od značajki radi koje se teroriste često naziva »djecom obilja« jest podrijetlo pripadnika terorističkih organizacija. Najveći broj terorista potječe iz gornjih slojeva srednje klase, a imajući u vidu i činjenicu da je — prema međunarodnim komparacijama — terorizam najčešće plod visokorazvijenih društava, to razlog za naziv »djeca obilja« na prvi pogled ima temelja. Istraživanje čije rezultate ovdje koristimo, Charlesa Russela i Bowmana Millera, dvojice vojnih stručnjaka iz Sjedinjenih Država, pokazalo je da od 350 pripadnika terorističkih organizacija koji su osuđeni za krivična djela terorizma 90% potječe iz obitelji viših slojeva srednje klase. S tim je u vezi i vezivanje suvremenog terorizma za sveučilište, i kao mjesto regrutiranja članova terorističkih organizacija i kao »ideološki rasadnik za buduće teroriste«. Studentski nemiri 1968. godine ne jednom su optuženi kao zametak kasnijih terorističkih ekscesa, posebice u Zapadnoj Evropi. Premda i oni koji studentski revolt smatraju korijenom terorizma moraju priznati da osnovna značajka studentskih protesta krajem šezdesetih godina nije bila nasilje, povjesničari suvremenosti u golemom broju slučajeva istražuju genezu današnjeg terorizma počevši od 1968. godine i tražeći korijene terorizma u sprezi između sklonosti za latinskoameričku gerilu, protivljenju kompromisnoj politici ljevičarskih partija koje su postale dijelom državne strukture, i nemogućnosti identificiranja s općeprihvaćenim sistemom vrijednosti u društvu.

Prvi od spomenutih elemenata, ugledanje na gerilu, najpotpunije objašnjava Walter Laqueur koji u svojem opusu istražuje suvremenu gerilu i terorizam i tumači njihove sličnosti i razlike. Laqueur vidi u porazu gerilskih pokreta krajem šezdesetih godina jedan od najvažnijih uzroka rasplamsavanju terorizma sedamdesetih godina, s tim što prekretnicom smatra ubojstvo Che Guevare. Šezdesetih godina, tumači Jaqueur, unutar ljevice postojalo je općeprihvaćeno vjerovanje da su gerilski pokreti neka vrlo panaceje — univerzalne metode kojom revolucionari mogu posvuda polučiti uspjeh. Ta se ideja nije ostvarila zbog reakcije vlasti. Brutalno slamanje gerilskih pokreta, smatra Laqueur, dovelo je do stvaranja ideje o premještanju gerile u metropole, i javlja se pojam gradske gerile, koja ima veće mogućnosti održavanja, ali i neusporedivo veći publicitet zbog izmijenjenih metoda borbe: za razliku od gerilskih akcija koje su u ruralnim sredinama težile mobiliziranju ljudi i uspostavljanju javnosti simboličkim napadima na emanacije državne vlasti⁷.

Drugi element, protivljenje oficijelnoj politici »stare ljevice« sadržana je već u samom konceptu nove ljevice koja se javlja kao njezina negacija.

6) Problem izbora neposredne žrtve terorističke akcije često se zanemaruje isticanjem tvrdnje da se teroristi najčešće služe podmetanjem bombi, stoga su žrtve slučajni prolaznici. Međutim, statistički podaci pokazuju ukupan broj i strukturu žrtava, ali ne otkrivaju ništa o razlikama između pojedinih terorističkih grupa. Stoga treba imati u vidu činjenicu da se opće ocjene terorizma odnose samo na ukupne pokazatelje o terorizmu u današnjem svijetu.

7) Laqueur, W. — *Guerrilla: A Historical and Critical Study*, Boston/Toronto, 1976. i Laqueur W. — *Terrorism*, London, 1977.

Identificiranje s problemima Trećeg svijeta jedna je od njezinih osnovnih značajki; stoga ona po mnogo čemu ima karakteristike svjetske pojave. Opravdanje terorističkih akcija u centrima visokorazvijenih zemalja zasniva se na poistovećivanju počinitelja s borbom za samoodređenje i samostalnost Trećeg svijeta. »U današnje se vrijeme, u duhu saveza gradske gerile s Trećim svijetom, opća odgovornost svjetskog kapitalizma zasniva ne samo na ukupnom broju žrtava kapitalističke represije, već naročito na zločinima koja su kapitalističke države izvršile u borbi protiv antikolonijalnih i oslobodilačkih pokreta,« — tako objašnjava utjecaj pokreta i borbe u Trećem svijetu na zapadnoevropski terorizam Vojin Dimitrijević, i nastavlja: »U odnosu na milione ubijenih i mučenih pojedini stanovnici svjetskih oaza blagostanja, pa deseci ljudi, ne mogu se smatrati ni značajnim, niti nevinim u suštinskom smislu.«⁸

Nepoštivanje vrijednosti ljudskog života, koje je jedna od temeljnih značajki suvremenog terorizma, vrlo je teško uklopiti u ma koju proklamiranu strategiju društvenih promjena koje proizlaze iz dokumenata terorističkih grupa. Ipak, obješnjenja se i za to traže u uzrocima terorizma kao pojave. Walter Laqueur pronalazi odgovor u razlikama između terorizma kojim je bio obilježen prijelaz iz XIX u XX stoljeće i današnjeg terorizma. »Današnji je terorizam nediskriminativan — mnogo brutalniji nego što je terorizam ikad bio u prošlosti« — kaže Laqueur — »žao mi je što moram reći da je ljudski život danas postao mnogo manje vrijedan — dijelom zbog masovnih ubijanja u prvom i drugom svjetskom ratu, a dijelom zbog »vijetnamskog sindroma« koji obuhvaća klasičan primjer odgovornosti visokorazvijenih zemalja za brutalno obračunavanje s oružanim pokretima Trećeg svijeta.« Terorizam je, u prošlosti, poštivao općeprihvaćene granice između krivih i nevinih, umiješanih i neumiješanih. U prošlom stoljeću teroristi su primjenjivali vrlo selektivan pristup izboru žrtava, te su usmjeravali svoje napade protiv osoba koje su predstavljale dio državne strukture: vladalaca, ministara, političkih vođa...«⁹

Terorizam XX stoljeća označen je potpunim nepoštivanjem vrijednosti ljudskog života i nepriznavanjem razlike između nevinih i neumiješanih: bombe podmetnute na mjesta na kojima se okuplja velik broj ljudi, kao što su željezničke stanice, aerodromi, kina, izazivaju najveća uzbuđenja u javnosti, jer žrtvom nediskriminativnog terorizma može postati zaista svatko. Opravdanja za takvu strategiju terorista nalazimo, osim u povlačenju paralele sa žrtvama oružanih sukoba koji su mnogo brojniji od žrtava terorizma, u objašnjenjima specifične logike kojom se rukovode počinitelji terorističkih čina. Za njih su zaslužni psihijatri koji se bave današnjim terorizmom. Ravnodušnost prema ljudskom životu i patnjama žrtava Hendrich Cooper objašnjava time što se teroristi identificiraju s vojnicima, tako da im glavna značajka djelovanje postaje impersonalnost. Takva osnovna odrednica, prema Cooperovom objašnjenju, služi dvojakoj svrsi: najprije, pripadnici terorističke grupe potpuno se identificiraju s grupom, moraju biti sasvim odani grupi

8) Dimitrijević, V. — Anarhizam i savremeni terorizam, Pregled, Sarajevo, vo. LXX, 1980, br. 4, str. 572.

9) Laqueur, W. — Terrorism: Old Menace in New Guise, U. S. News & World Report, May 22, 1978, str. 35—36.

i razmišljati u apstrakcijama. Tako je mnogo lakše pronaći opravdanje za ubojstvo i izraditi čitav sistem legitimiranja nasilja grupe. Korijen takvog sistema opravdanja za nasilje Cooper nalazi u samoubilačkim tendencijama najvećeg broja članova terorističkih grupa, koji ravnodušnoću prema vlastitom životu (čiju vrijednost i svrhu nalaze jedino u vezi s ciljevima grupe), grade sustav apstraktno formuliranih vrijednosti koji ostvaruju brutalnim nasiljem. Prednost uništavanju bez milosti, ni za sebe, niti za druge, kako smatra Cooper, ne može se opravdati nikakvim društveno-političkim uzrocima ili ciljevima terorizma. »Tamo gdje postoji potpuna ravnodušnost prema ljudskim patnjama« — tumači Cooper — »uvijek postoje psihopatološki, a ne društveni ili politički uzroci terorizma. Ekstremna okrutnost, preračunati sadizam, ili druge indicije koje ukazuju na izopačenost, premda mogu biti proizvod posebne supkulture nasilja, najčešće nisu značajka terorizma koji ima društveno-ekonomske uzroke ili ciljeve.«¹⁰

Iz takvog razmišljanja slijedi zaključak da nasilje kao značajka terorizma ukazuje ili na korištenje nasiljem kao svrhom, u kojem smislu ga tumači, primjerice, Frantz Fanon, ili kao sredstvom koje služi ostvarivanju drugih ciljeva, a u tom se slučaju nasilje podređuje zahtjevima političke borbe. Terorizam, naime, mnogi shvaćaju kao put koji završava samo na dva moguća načina: ili postizanjem legitimnosti političke borbe, u kojem slučaju se terorizam kao metoda odbacuje ili smrću, samouništenjem svih pripadnika terorističke organizacije. Primjeri suvremenog terorizma ukazuju na to da danas postoje primjeri za obje mogućnosti: Palestinska oslobodilačka organizacija koja je prije desetak godina bila svjetski značajan akter terorističkih akcija, odbacuje i osuđuje terorizam otkako je borba palestinskog naroda dobila priznanje i podršku svjetske javnosti i međunarodne zajednice. Drugi je primjer Frakcije crvene armije, koja praktično nestaje diskutabilnim samoubojstvima njezinih glavnih vođa.

Istodobna pojava terorizma u Zapadnoj Njemačkoj, Italiji i Japanu često se dovodila u međusobnu vezu, te su se uzroci terorizma tražili već i u činjenici što se radi o tri države koje su pobijedene u drugom svjetskom ratu. Karl Dietrich Bracher pronašao je i dodatne uzroke pojavi terorizma upravo u te tri države.¹¹ Sve su one, po njegovom mišljenju, uspostavile demokratske mehanizme neposredno nakon potpunog vojnog poraza, što je u poslijeratnih generacija uzrokovalo nepostojanje identifikacije s postojećim sistemom i nemogućnost artikuliranja vlastitih ideja i interesa putem ranije uspostavljениh, krutih mehanizama. Činjenica što se sve tri države nalaze pod utjecajem »imperijalističke vlasti multinacionalnih kompanija« za Brachera predstavlja drugi uzrok pojavi terorizma, a njega odražava i frazeologija terorističkih grupa koja najavljuju borbu protiv »svjetskog imperijalizma«. Treći zajednički element nalazi Bracher u karakteristikama sistema vrijednosti koji je, podređivanjem cjelokupnog razvoja ostvarivanju ekonomskog blagostanja, izazvao burne reakcije mlađih generacija koje nisu htjele prihvatiti tako jednodimenzionalno definiran život¹². Međutim, istraživanje zajedničkih uz-

10) Cooper, H. H. A. — What Is a Terrorist: A Psychological Perspective, *Legal Medical Quarterly*, vol. I, 1977, broj 1, str. 17—34.

11) *Terrorism in West Germany: Interview with Horst Mahler*, *Socialist Review*, vol. VIII, 1978, br. 3, str. 118 et seq.

12) Becker, J. — *Hitler's Children. The Story of the Baader-Meinhoff Gang*, London, 1978, str. 353.

roka terorizma za Zapadnu Njemačku, Italiju i Japan time se iscrpljuje, s obzirom na bitno različite uzroke i značajke terorizma u tim zemljama. Dok je za Japan značajno djelovanje relativno malobrojne terorističke grupe izvan granica zemlje, Zapadnu Njemačku karakterizira postojanje brojnih terorističkih grupa u zemlji, djelovanje kojih je suzbijene značajnim postrožavanjem krivičnih zakona i povećanjem ovlaštenja policije. Italija je primjer koji zaslužuje posebnu pažnju, jer za razliku od Japana i Zapadne Njemačke ukazuje na to da terorizam može biti izazovan ili barem potenciran ekonomskim uzrocima. Dok za Zapadnu Njemačku i Japan možda još može biti prihvatljiva teza prema kojoj je uzrok terorizma i njegova pogonska snaga osjećaj dosada bogatije omladine srednje klase koja uživa sve blagodati ekonomskog blagostanja, za Italiju se čini da uzroke treba tražiti prvenstveno u ekonomskim razlozima i specifično talijanskoj tradiciji nasilja¹³.

Vežanost talijanskog terorizma za industrijalizirane i sveučilišne sredine najsjlikovitije se izražava parolom samih terorista da su »sveučilišta u Italiji društvena parkirališta«. O tome svjedoči enormno povećanje studentske populacije, uz vrlo slabe izgleda za zaposlenje nakon završetka studija. Podaci ukazuju na to da Italija ima više od dva milijuna nezaposlenih, od toga 75% otpada na mlade, školovane ljude. Stoga prekomjerno upisivanje na sveučilišta kao privremeno i prikriveno rješavanje problema nezaposlenosti ima dobrih, ali i loših strana. Terorizam je samo jedna od njih¹⁴. Ekonomska kriza zemlje ne očituje se samo u visokoj stopi nezaposlenosti, već u destabilizaciji čitavog društva koju je izazvala. Kako navodi Trivo Inđić: »Ova ekonomska kriza poklapa se s tri i po decenije vladavine demokracija i bezbrojnim nestabilnim rukovodećim ekipama, s devalvacijom politike kao javnog angažmana, niza skandala i korupcije u ekonomskom i političkom životu, s pripisivanjem svih nevolja 'komunističkoj opasnosti', sa sukobima svih institucionaliziranih partija s omladinom, nezadovoljstvom mladih generacija školskim sistemom, politikom, s porastom političke netrepljivosti i nasilja od početka sedamdesetih godina.«¹⁵ Dakle, kao objektivni faktori mogu se izdvojiti ekonomska kriza i s tim u vezi kriza perspektive mladih generacija, nerješavanje problema nezaposlenosti mladih i kolaps obrazovnog sistema, te erozija političkog autoriteta u Italiji. Strategija Crvenih brigada, prema riječima Renata Curcia, služi jedino tome da zada završni udarac režimu u agoniji. Tradicija političkog nasilja u Italiji daje specifična obilježja i njezinom suvremenom terorizmu: sprega između terorističkih i kriminalnih metoda (karakterističan primjer za to su otmice) dovodi do očitovanja nemoći državne vlasti u borbi protiv terorizma i organiziranog kriminala i zbog različitih oblika korupcije, a i zbog organiziranosti i djelotvornosti terorističkih organizacija koja podsjeća na burnu talijansku povijest, posebice na povijest organiziranog kriminala talijanskog Juga. S druge strane, terorizam se poka-

13) Hacker, F. J. — *Crusaders, Criminals, Crezies: Terror and Terrorism in Our Time*, New York, 1976, str. 337 i 342.

14) Vidi: Bracher, K. D. — *Terrorism in a Democratic State*, Hamburt, 1978, i Renchey, A. — *Guns and Gray Matter: Terrorism in Italy*, *Foreign Affairs*, vol. LVII, 1979, str. 921 et seq.

15) Inđić, T. — *Politički terorizam: Slučaj Italije i Španije*, *Gledišta*, vol. XX, 1979, br. 11—12, str. 107—119.

zuje kao samo jedna od reakcija na ukupnu društveno-ekonomsku krizu u zemlji: uspoređivanje podataka o štrajkovima i terorističkim akcijama pokazuje i po broju i po rasprostranjenosti i učestalosti visok stupanj korelacije. Povezanost različitih oblika devijantnog ponašanja s kulturnim naslijeđem i s društveno-ekonomskim okolnostima koje ih uvjetuju, na primjeru Italije pokazuje se u mnogim aspektima. Tako se terorizam u Zapadnoj Njemačkoj i Japanu tumači prvenstveno psihološkim uzrocima, a za talijanski terorizam objašnjenja nalazimo u sociološkoj literaturi. Irwin L. Horowitz na primjeru talijanskog terorizma pokušava dokazati svoju tezu o tome da je terorizam motiviran primarno socijalnim uzrocima: za razliku od kriminala koji nema političkih konotacija, teroristi sistematičnim ubojstvima ostvaruju simboličko obračunavanje s vladajućom elitom i upozoravaju javnost na zasnovanost svojih »kazni« na »krivulji« pojedinih funkcionara. Također, terorizam je karakteriziran pomnim planiranjem svake akcije u svim njezinim detaljima, stoga se bitno razlikuje od svih oblika spontanog izražavanja protesta ili revolta javnosti, odnosno pojedinih socijalnih grupa. Premda korijen terorizmu može biti u spontanom protivljenju vladajućoj politici, njega obilježuje visok stupanj organiziranosti i planiranja. Ma koliko spontanost djelovanja i južnjački temperament bio značajka Talijana, talijanski terorizam obilježuju tomu suprotne karakteristike¹⁶. Osim ekonomskih uzroka, plodno tlo za pojavu terorizma predstavljaju često etnički i vjerski konflikti, u tom kontekstu terorističko nasilje obično predstavlja samo razbuktavanje dugotrajnog, prikrivenog konflikta. Postojanje marginalnih grupa s nezadovoljenim aspiracijama može rezultirati i pojavom terorizma, međutim u slučajevima postojanja dugotrajnih neriješenih osnovnih životnih pitanja etničkih ili vjerskih manjina, pojava terorizma je relativno česta. Današnje je vrijeme, poklanjanjem velike pažnje pravima čovjeka i kolektivnim pravima ljudi, obilježeno porastom aspiracija pojedinaca i socijalnih grupa, ali — na žalost — i porastom međugrupne netolerancije. Činjenica da terorističke akcije privlače pažnju svjetske javnosti, te da stoga i manjinska pitanja dobijaju golem publicitet, danas čini terorizam pogodnom metodom obznanjivanja etničkih, vjerskih ili drugih manjinskih problema. Istraživanje povezanosti problematike nacionalnih manjina s terorizmom dovelo je Edwarda Krippendorffa do slijedećih zaključaka: najprije, terorizam se pokazao djelotvornom metodom privlačenja pažnje svjetske javnosti; zatim, posezanje za terorizmom kao metodom drastičnog obznanjivanja neriješenih manjinskih problema dovodi u pitanje strukturalno nasilje ukorijenjeno u konceptu nacionalne države. Terorizam nacionalnih ili vjerskih manjina predstavlja »izazov modernoj nacionalnoj državi i novi oblik izmijenjene klasne svijesti koja dovodi u pitanje društvene nejednakosti koje su postale sastavnim dijelom društveno-ekonomske strukture.«¹⁷ Nemogućnost nacionalnih ili vjerskih manjina da izražavaju i ostvaruju svoje aspiracije i interese putem postojećih mehanizama političke vlasti često se ističe kao jedan od uzroka

16) Horowitz, I. L. — Political Terrorism and State Power, Journal of Political and Military Sociology, vol. I, 1973, br. 2, str. 147—157.

17) Krippendorff, E. — Minorities, Violence and Peace Research, Journal of Peace Research, vol. XVI, 1979, br. 1, str. 27.

terorizma. Korištenje nasiljem se, naime, u takvim slučajevima opravdava nepostojanjem legalnih puteva za izražavanje i ostvarivanje interesa manjinskih grupa. Bez obzira na to možemo li prema nacionalnim ili međunarodnim standardima takvo nasilje smatrati opravdanim ili ne, možemo razmisliti o izreci Jana Schreiberera da »do terorizma dolazi kad su zakazala sva druga sredstva komuniciranja.«

Razmišljanja o uzrocima terorizma ukazuju na složenost terorizma kao pojave. Nemogućnost da se terorizam objasni samo socijalnim ili samo ekonomskim ili samo psihološkim faktorima postavlja zahtjev da ga se istražuje kao reakciju na postojanje određenih, ali mnogobrojnih uzroka. Dodatna činjenica što u identičnim uvjetima samo neki ljudi postaju teroristi iziskuje i objašnjavanje specifičnih osobnih svojstava pojedinaca u svim dostupnim slučajevima.

Opravdano se može postaviti pitanje čemu istraživanja uzroka pojave koju većina ljudi smatra društveno štetnom i opasnom. Odgovor na to može pružiti dosadašnje iskustvo u borbi protiv terorizma: činilo se jednostavnim zabraniti i proglasiti kažnjivim terorizam kao pojavu ili njegove pojedine oblike. Međutim, takve mjere u najvećem broju slučajeva nisu urodile željenim rezultatom. Tamo gdje nisu bili identificirani uzroci terorizma, njegove zabrane i kažnjavanje doveli su do promjene terorističke taktike, ali ne i do eliminiranja terorizma kao pojave. Stoga se istraživanje njegovih uzroka, posebno onih koji su vezani za društveno-ekonomske uvjete u određenim sredstvima, pokazuju metodom eliminiranja terorizma kao pojave uklanjanjem uzroka i katalizatora terorizma. Terorizam kao oblik devijantnog ponašanja pojedinca može se, naime, smatrati problemom koji je u današnjim uvjetima nerješiv dok se terorizam kao oblik izražavanja protesta nasiljem od strane većih društvenih grupa ili slojeva može rješavati uvođenjem mehanizama za legalna izražavanja revolta određenih grupa, ukoliko se on smatra opravdanim. Stoga se, kao u vjekovnoj paroli »bolje spriječiti, nego liječiti« u takvim slučajevima ukazuje oportunističkim otklanjanje uzroka terorizma, a ne kažnjavanje njegovih posljedica. Često je prezentiranje terorizma u sredstvima javnog informiranja takvo da su ona optužena kao katalizatori terorizma. Populariziranje senzacionalističkih i brutalnih detalja terorističkih akcija, a posebice ukazivanje na ustupke postignute korištenjem terorističkih metoda, pridonosi pojavi širenja terorizma imitiranjem strategije i taktike terorizma od strane sve većeg broja oružanih grupa u svijetu. Način prezentiranja terorizma jedan je od važnih elemenata društvene klime, toliko značajne za djelotvornost terorizma kao strategije, ali istovremeno i za bilo kakvu društveno organiziranu djelatnost protiv terorizma. Stoga je jedna od metoda za suzbijanje terorizma takvo njegovo prikazivanje koje vodi računa i o tome da se terorizam općenito smatra društveno neprihvatljivim oblikom devijantnog ponašanja, ali i o tome da je terorizam pojava koja postoji i koju se mora prikazivati u svoj njezinoj složenosti.

Najznačajniji element terorizma, onaj koji treba poslužiti kao pokretač za cjelokupnu djelatnost protiv terorizma, jest činjenica da on predstavlja ugrožavanje i uništavanje ljudskih života. Upravo taj element najčešće izmiče pažnji ljudi. Relativno malobrojne žrtve terorizma, u svjetskim razmje-

rima kao da potiskuju u svijesti ljudi spoznaju da se radi o životima i slobodi neposrednih, ali i potencijalnih žrtava terorizma. Stoga prilikom postavljanja kriterija opravdanosti izražavanja bilo čime uzrokovanog protesta, nasilje treba smatrati tek krajnjim sredstvom, pa i tada ono mora biti ograničeno zahtjevima čovječnosti. Kao ilustracija takvom stajalištu može poslužiti izjava Michela le Brisa, jednog od lidera studentskih nemira u Parizu 1968. godine, koji postavlja razliku između protesta i terorizma: »Naše su akcije bile simbolične, naši su udarci bili, zapravo, poruke. A ubojstvo nije nikakva poruka.«

Katarina Tomaševski

Causes of Terrorism

S U M M A R Y

Research on political violence, including terrorism, can broadly be divided into two phases: the first one, quantitative, could be described as seeking answers to questions: who did what, when and how. That one has been extensively dealt with in the current social science literature. The second phase leads into a more thorough research of human behaviour by posing the dilemma why did particular people do such a thing as an act of terrorism or a political murder. In spite of the fact that causality cannot be traced all the way neither generalized without becoming inapplicable, research on causes is far more advantageous. It enables us to look for more definite solutions for the problems of political violence by curing its causes instead of merely punishing for its consequences. Besides, we are thus moving from describing and categorizing what has happened to predicting what is likely to happen.

Data on political violence, already gathered and systemized, form the framework for research of its causes. However, the quest for scientific objectivity requires utmost caution when analyzing such data: information is often biased, statistics are frequently incomparable. That is an indication that consensus on what political violence really is has not yet been reached. Objective criteria for its definition are generally supplemented by subjective connotations, such as motives and aims of the perpetrators and perceptions of researchers or of the general public.

Identification of causes of political violence has recently gained much attention in literature on terrorism. There are basically four types of terrorism determined by the causes established so far. First, we have to take account political and/or ideological terrorism often tied to the appearance and strategy of the New Left. Secondly, terrorism is also one of the consequences of ethnic and racial separatist or emancipatory movements. The third type could be attributed to socio-economic conditions and aspirations of marginalized social strata, such as students at over-crowded universities, the unemployed or migrant-wor-

kers. The fourth type could be defined as pathological terrorism, and criminal terrorist acts can be subsumed into that category.

Although terrorism cannot be explained by one set of causes only, as it usually falls into more than one type of the four enumerated above, such a classification serves as a beginning of identification of its causes.

Translated by Katarina Tomaševski